

UNIVERSITY
OF TAMPERE

This document has been downloaded from
Tampub – The Institutional Repository of University of Tampere

Publisher's version

Authors: Mäkinen Ilkka
Name of article: Kirjastojen rooli Gutenbergin paranteesin jälkeen: onko menneisyyden uudelleentulkinnosta hyötyä hahmotettaessa kirjastojen tulevaisuutta?
Name of work: Johtamishaasteena muutos: kirjasto akateemisessa yhteisössä
Editors of work: Huotari Maija-Leena, Lehto Anne
Year of publication: 2009
ISBN: 978-951-44-7607-5
Publisher: Tampere University Press
Pages: 83-95
Discipline: Social sciences / Media and communications
Language: fi

URN: <http://urn.fi/urn:nbn:uta-3-897>

All material supplied via TamPub is protected by copyright and other intellectual property rights, and duplication or sale of all part of any of the repository collections is not permitted, except that material may be duplicated by you for your research use or educational purposes in electronic or print form. You must obtain permission for any other use. Electronic or print copies may not be offered, whether for sale or otherwise to anyone who is not an authorized user.

Ilkka Mäkinen

**KIRJASTOJEN ROOLI GUTENBERGIN PARENTEESIN JÄLKEEN:
ONKO MENNEISYYDEN UUELLEENTULKINNOISTA HYÖTYÄ
HAHMOTETTAESSA KIRJASTOJEN TULEVAISUUTTA?¹**

Johdanto

Ennustaminen on vaikeaa, ja erityisen vaikeaa on tulevaisuuden ennustaminen, sanoi jo Ahti Karjalainen aikoinaan, mutta ei se aina ole helppoa menneisyydenkään ennustaminen. Menneisyyden tapahtumista löytyy uusia lähteitä, mutta myös tulkintamme menneisyydestä muuttuvat koko ajan. Nämä uudet tulkinnat muuttavat myös käsitystämme nykyhetkestä ja tulevaisuudesta. Yksi media- ja kirjahistoriassa viime aikoina huomiota herättänyt uudelleentulkinta sisältyy käsitteeseen ”Gutenbergin parenteesi”. Kirjastojen, arkistojen ja museoiden parissa puolestaan on syvällistä näköalojen muutosta aiheuttanut ”muistiorganisaation” käsite.

Viisisataavuotinen vaihe, jolloin mediamaisemaa ja suurelta osin ihmisen tajuntaakin hallitsi Gutenbergin keksimä paperille painamisen tekniikka, on ohi. Digitaalinen tekniikka saa ylivallan, mutta samalla huomaamme, että tällä uudella vaiheella onkin paljon yhteistä kirjapainotekniikan aikakaudta edeltävien mediahistorian kausien kanssa. Internetin alati muuttuvat dokumentit muistuttavat monessa mielessä käsikirjoitusaikakauden tekstejä, jotka nekään eivät koskaan olleet

1. Tämä essee perustuu puheenvuoroon, jonka pidin Helsingin yliopiston Opiskelijakirjaston 150-vuotisjuhlaseminaarissa 12.5.2008 Helsingissä ja Kirjastot esiin! -seminaarissa 16.5.2008 Tampereella.

lopullisia, vaan elivät koko ajan. Omassa ajassamme tuntuvat lisäksi monet suullisen eli oraalisen kulttuurin piirteet, jotka kirjapainotaidon ylivalta välillä himmensi. Käsikirjoitusten aikakausi kesti tuhansia vuosia ja sitä edeltävä suulliseen viestintään perustuva kulttuuri vielä moninkertaisesti kauemmin. Kirjapainotaidon puoli vuosituhatta alkaa todellakin näyttää parenteesilta, sulkumerkkien väliin jäävältä lyhyeltä ajanjaksolta. Voiko tämä historian uudelleentulkinta vaikuttaa käsityksiimme tulevaisuudesta, myös kirjastojen ja muiden muistior-ganisaatioiden tulevaisuudesta?

Kolmiulotteista historiaa

Historiantutkimuksella ja tulevaisuuden ennustamisella on paljonkin tekemistä toistensa kanssa. Historian professori Henrik Meinander on kiinnittänyt tähän huomiota eräässä Hufvudstadsbladetin kolumnis-saan, jossa hän ehdotti uuden tieteenalan perustamista. Hänellä on jo nimikin uutta tiedettä varten: *framsynt historia*: ”Man borde integrera historie- och framtidsforskningen till en ny vetenskap som utvecklar mänsklighetens förmåga att uppfatta och gestalta tiden tredimensio-nellt. Det empiriska materialet är ju det samma för historiker och framtidsforskare.” (Historiatiede ja tulevaisuuden tutkimus pitäisi yh-distää uudeksi tieteenalaksi, joka kehittää ihmiskunnan kykyä käsittää ja hahmottaa aika kolmiulotteisesti.) Suomeksi termin voisi kääntää ilmaisulla ”tulevaisuuteen suuntautunut historia” tai ”kaukokatseinen historia”. Englanniksi on jo aiemmin käytetty fraasia *future-oriented history* (esim. Williams 2005).

Eräässä mielessä myös talousnobelisti, taloushistorioitsija Douglass C. North on samoilla jäljillä pyrkiessään löytämään historiasta nykyykehityksen tekijöitä: ”...history is about how yesterday’s choices affect today’s decisions,...”, vaikka hän on kovasti tietoinen ennus-tamisen vaikeudesta (North 2005). Taloustiede ja taloushistoriakin ovat suurelta osin tulevaisuuteen suuntautuvia.

Harvat asiat tapahtuvat yhtäkkiä ilman ennakkovaroitusta ja jos niin käy, muutoksiin reagoiminen on todella vaikeaa. Useimmiten

trendit syntyvät, vahvistuvat ja tulevat näkyviksi vähitellen, nykyään ehkä kuitenkin nopeammin kuin ennen.

Inhimillisen toiminnan tulevaisuuden ennustaminen ei ole samaa kuin sään ennustaminen, koska ihmisen luomiskyky on lyhyellä tähtäyksellä suurempi kuin luonnon, vaikka luonto tosin loppujen lopuksi voittaa. Ennustukset voivat olla itseään toteuttavia. Kirjastojen ja kirjastonhoidon tulevaisuudesta käydään jatkuvasti keskustelua muun muassa verkossa ja julkaistaan pohtivaa kirjallisuutta, joka osaltaan rakentaa tulevaisuuden vaihtoehtoja (esim. Kirjastonhoitaja tulevaisuudessa, 2007; Paavonheimo 2006). Suunnittelu, selvitystyö, aloitteiden teko ja reflektointi ovat tulevaisuuden vahvaa ennustamista. Tyypillistä on, että tällaiset ”ennustukset” ovat itse osa tulevaisuuden luomista. Kirjastojen johto ja työntekijät sekä käyttäjät ja rahoittajat voivat itse vaikuttaa tapahtumien kulkuun. Tekemällä oikeita tai väärä strategisia valintoja voi vaikuttaa historian kulkuun.

Kirjastojen ja muiden organisaatioiden strategiat ovat jo pakosti tulevaisuuden ennustamista. Suuria hankkeita, kuten Helsingin keskustakirjastoa, varten on pakko suunnata katse kymmenienkin vuosien päähän.

Pelkkä olemassa olevien trendien jatkaminen tulevaisuuteen ei riitä. Numerotarkat ennustukset eivät ole uskottavia. Suuri ongelma on, miten tehdä epäeksakteja mutta mahdollisia ennustuksia. Voiko ajatustapojen ja sosiaalisen organisoitumisen muutoksia ennakoida? Yllätyksiä tuntuu riittävän. Jotain tarkoitusta varten suunnitellut välineet ja palvelut ovat usein tulleet käyttöön aivan muihin tarkoituksiin kuin mihin ne on suunniteltu. Nykytrendien jatkuvuutta on joka tapauksessa pakko arvioida, heikkoja signaaleja etsittävä. Jotkin tekijät, kuten maahan törmäävä asteroidi, voivat aiheuttaa äkkinäisen globaalin katastrofin, mutta suurin osa tulevaisuuteen ulottuvista trendeistä on alkanut kaukana menneisyydessä. Tämä pitää paikkansa niin informaatioteknologian kehityksessä kuin ympäristön muutoksessakin.

Otetaan siis vauhtia historiasta. Meinander puhui edellä mainitussa kolumnissa kolmiulotteisesta historiasta. Voimme nousta kolmiulotteisessa ajassa siiville ja katsoa koko maisemaa, nähdä uudesta

perspektiivistä suuria kokonaisuuksia. Tästä näkökulmasta katsoen yksi menneisyyden ennustamisen viimeaikaisia saavutuksia on ollut tiedonvälityksen teknologisen perspektiivin huomattava paradigman muutos. Viime vuosikymmenien viestintä- ja tiedontuotantoteknologian myllerrykset ovat osoittaneet, että kirjapainotaito ei ollutkaan dokumentaatioteknologian lopullinen innovaatio, vaikka vielä viisikymmentä vuotta sitten siltä näytti. Kirjastot ovat suuressa määrin kirjapainotaidon eli dokumenttien tehokkaan monistuksen aikaansaattamia. Painetun informaation fyysinen olemus on määrittänyt kirjastojen tilaa ja käytäntöjä. Tekstien fyysinen massa on tehnyt kirjastoista hitaasti liikkuvia jättiläisiä, dinosauruksia. Kirjojen säilytys synnytti kirjastotilan ja samalla jouduttiin ottamaan käyttöön käyttäjän kannalta mielenvastaisia menetelmiä, kuten stereotypioivia luokituksia ja monimutkaisia luettelointisääntöjä. Kirjaa fyysisesti ulottuvana esineenä pyrittiin tosin jo 1930-lvulta lähtien korvaamaan mikrofiliillä ja -kortilla. Mikromuotoihin perustuivat esim. H. G. Wellsin visio maailmanaivoista ja Vannevar Bushin hahmottelema tiedonhallintalaite Memex. Käytännössä kuitenkin vasta digitaalitekniikka on tehnyt mahdolliseksi kirjojen, tekstien virtuaalistamisen. Painetun tekstin ylivalta on ohi, mitä siis on odotettavissa? Kannattaa nousta vielä korkeammalle ja tarkastella todella suuria ajanjaksoja.

Gutenbergin parenteesin kirjastokäsitys

Eri mediamuodot ovat vuorollaan hallinneet ihmisen viestintää ja tajuntaa. Aluksi kaikki riippui suullisesta tiedonvälityksestä, jonka tallentaminen oli mahdollista vain muistinvaraisesti. Tätä ajanjaksoa voimme kutsua oraliaksi, jota kesti kymmeniä tai satojakin tuhansia vuosia. Kirjoitustaidon keksimisen jälkeen seurasi käsikirjoituksen valtakausi, skriptoria, jota sitäkin kesti tuhansia vuosia. Kirjapainotaidon keksiminen ja leviäminen aloitti uuden, 500-vuotisen typografian valtakauden, joka nyt on vaihtumassa digitalian valtakunnaksi. Tulevaisuudessa hämmöttää ehkä telepatian aikakausi? Huomattavaa on, että uudet vallitsevat teknologian muodot eivät koskaan ole kokonaan

syRJäyttäneet aikaisempia teknologian muotoja. Aikakausilla ei ole myöskään tarkkoja rajoja, vaan ne limittyvät toisiinsa.

Kirjapainotaidon aikakautta on luonnehdittu typografisen pysyvyyden (*typographical fixity*) käsitteellä (Eisenstein 1979). Kerran painettua on vaikea muuttaa, painaminen tuntuu jähmettävän tekstit. Tekstin pysyvyys on toisaalta turvallisuutta luova, toisaalta ajatuksen virtaa hidastuttava tekijä.

Typografian aikakautta on ruvettu kutsumaan ”Gutenbergin parenteesiksi” (*the Gutenberg parenthesis*). Vakaa ja turvallinen mutta jäykkä kirjapainotaidon aikakausi alkaa näyttää rajatulta välivaiheelta kahden eläväisemmän ja vaikeammin hallittavan aikakauden, siis oraalis-käsitteellisen (manuskriptien) ja digitaalisen aikakauden, välissä.

Typografian valtakaudella kirjaston tilaa ja ideaa määräsi paperisten kirjojen fyysinen ulottuvuus. Kirjastotieteen isä Martin Schrettinger (1772–1851) esitti kirjassaan ”Versuch eines vollständigen Lehrbuchs der Bibliothek-Wissenschaft” (1808–1829) menetelmiä siitä, miten kirjamassojen hallinta voisi tapahtua mahdollisimman tehokkaasti. Kirja on laadittu kvasitieteelliseen aksiomaattiseen muotoon lähtien kirjaston määritelmästä:

1. §. Begriff einer Bibliothek.

Eine „Bibliothek” ist eine beträchtliche Sammlung von Büchern, deren Einrichtung jeden Wissbegierigen in den Stand setzt, jede darin enthaltene Abhandlung, ohne unnöthigen Zeitverlust, nach seinem Bedürfnisse zu benützen.

1. §. Kirjaston käsite.

”Kirjasto” on huomattava kirjakokoelma, jonka järjestely tekee jokaiselle tiedonhaluiselle mahdolliseksi käyttää jokaista siinä olevaa teosta tarpeidensa mukaan ja ilman tarpeetonta ajanhukkaa.

Schrettingerin aikaan kirjapainotaidon keksimisen synnyttämä kirjatulva oli saavuttanut kliimaksinsa. Kirjatulvaa kärjisti se, että Ranskassa suuren vallankumouksen yhteydessä aatelisten ja uskonnollisten

yhteisöjen kirjakokoelmat kansallistettiin. Jesuiittojen ja luostarien kirjastoja takavarikoitiin muissakin maissa, myös Schrettingerin kotimaassa Baijerissa. Satojen tuhansien tai jopa miljoonien niteiden kirjavuorien luettelointi ja hyllyihin järjestäminen aiheutti vakavia ongelmia, joiden ratkaisemiseksi Schrettinger kirjastotieteensä perusti. Schrettingerin ja hänen oppi-isänsä Albrecht Christoph Kayserin (1756-1811) mukana kirjastonhoito sai uuden teknistä tehokkuutta korostavan piirteen, samalla myös aikaisempaa selvemmän painotuksen palveluaspektiin. (Vakkari 1992.) Aiemmin ideaalinen kirjastonhoitaja oli ollut muistihirmu, universaalinero ja tiedemies. Nyt astui esiin tiedon insinööri, jonka ei oletettu hallitsevan henkilökohtaisesti kaikkea tietoa, joka sisältyi hänen kirjastonsa kirjoihin. Schrettinger pyrki tekemään tästä uuden tieteen, mutta kesti kauan ennen kuin sille annettiin muuta kuin puhtaasti käytännöllistä merkitystä. Schrettingerin kirjastonhoitajakäsityksessä oli lopulta hyväksytty Gutenbergin parenteesin perustilanne, kirjojen kauhistuttava paljous. Sen hallitseminen edellytti asialleen vihkiytynyttä spesialistia, joka luopui haaveesta olla yhtä aikaa täysiverinen tiedemies.

Kirjapainotaito sulkeisiin?

Ehkä tulevaisuuden kirjaston ymmärtämiseksi pitää hetkeksi unohtaa kirjapainotaidon aikakauden ajatustottumuksia, sulkeistaa ne? Ajatuksemme (fyysisestä) kirjasta auktoritatiivisena tiedon lähteenä on jo horjunut, mutta ehkä tällä tiellä pitää mennä pidemmälle ajattellessamme kirjaston käsitettä.

Mikä kirjasto alun perin oli, ennen painettua kirjaa, ennen kooduksia (reunasta sidottua kirjaa)? Latinan sanalla *bibliotheca* oli Rooman tasavallan aikana kaksi merkitystä:

- 1) kirjakokoelma (tiedollinen kokonaisuus) riippumatta sen sijainnista;
- 2) kirjojen säilytyshuone. (Oikarainen 2006.)

Kirjaston ja tilan suhde ei ole yksioikoinen. Antiikin kirjasto oli suuressa määrin virtuaalinen, koska sivistyneen henkilön oletettiin hallitsevan muistinsa ja älynsä varassa oleellisen osan olemassa olevasta tiedosta. Papyrukselle tai pergamentille kirjoitettu teksti oli muistin varmuuskopio. Kirjasto oli aluksi virtuaalinen tietokokoelma riippumatta dokumenttien muodosta, toissijaisesti – välttämättömyyden pakosta ja käytännöllisyyden vuoksi – fyysinen paikka. Antiikin julkisen kirjaston tilassa fyysinen tietoaineisto oli vähäisessä osassa. Fyysinen kirja, joita ei ollut nykyisenkaltaisia massoja, ei määrännyt tilan muotoutumista. Kaikki antiikin ajan kirjastot ovat tuhoutuneet, lähtien kaikkein kuuluisimmasta, Aleksandrian kirjastosta, josta ei ole edes tunnettuja raunioita jäljellä. Keskellä Ateenaa ovat kuitenkin 130-luvun alussa jKr rakennetun Hadrianuksen kirjaston rauniot. Valitettavasti nämäkään rauniot eivät ole kovin näyttävät, koska herulit, vaeltava germaaniheimo teki 267 jKr perusteellista työtä tuhotessaan Ateenaa; kaupungin rakennusten jäännöksiä käytettiin myöhemmin myös muurien ja uusien rakennusten aineksiksi. Kirjaston hahmo on kuitenkin rekonstruoitavissa.

Ehjänä kirjasto oli suuri rakennus, suorakulmion muotoinen, kyljet 82 m kertaa 122 m. Varsinainen kirjojen säilytystila oli vain pieni osa koko kompleksista, sen ympärillä oli paljon ”tyhjää tilaa”.

Kyse oli pikemminkin monipuolisesta aikuiskoulutuslaitoksesta, avoimesta yliopistosta, jossa oli taideteoksia, puisto tai puutarha, keskellä viehättävä lampi, katon alla keskustelutilaa, luentosaleja. Roomalaisaikaan kirjastoja oli myös kylpylöissä. Vaikka kirjaston rakennuttaja oli roomalainen keisari Hadrianus (76–138), joka eli neljäsataa vuotta Aleksandrian kirjaston perustamisen jälkeen, tällainen kirjaston idea oli kotoisin hellenistisestä maailmasta ja todennäköisesti Aleksandrian kirjastokin oli ollut samantyyppinen. Se oli vapaiden, tiedonhaluisten miesten kirjasto. Orjat ja naiset eivät olleet tervetulleita. Nykyään tällaisia erotteluja ei enää käyterä, vaan olemme kaikki vapaita ihmisiä ja kirjastonkin pitäisi olla kaikkien vapaiden, tiedonhaluisten ihmisten kirjasto, jonka hahmoa ei kirjan tapaisen fyysisen esineen pitäisi rajoittaa. Oleellista on älyllinen keskustelu ja esteettinen nautinto.

Manuskriptien aikakausi

Papyrukselle tai pergamentille kirjoitetut tekstit elivät koko ajan. Kopioitaessa tapahtui aina virheitä, mutta tekstiin hahmo muuttui muutenkin. Niihin tehtiin muistiinpanoja, kirjoitettiin marginaaliin rivien väliin kommentteja. Kommentaareja saattoi olla alkuperäisen tekstin ympärillä kaksi tai kolmekin kehää. Jos ei oteta lukuun kiistämättömiä auktoriteetteja ja antiikin kirjailijoiden teoksia, tekijyys, kirjoittajan henkilöllisyys tai tekijänoikeudet eivät olleet etualalla.

Käsittekirjoitusten aikakaudella oleellista oli painaa kirjan teksti mieleen, se oli opittava ulkoa. Muistiin painamisen apuna olivat tekstin asettelu, merkit, symbolit, kuvitus. Keskiajan oppineen muistiin oli varastoitu tekstejä samaan tapaan kuin tietokoneen muistiin nykyään. Oppinut keräsi tietopääomaansa kiertelemällä luostarikirjastosta ja yliopistosta toiseen etsimässä uusia tai parempia käsittekirjoituksia sekä keskustelukumppaneita, koska tieteenharjoitus perustui pitkälti dialogiin ja väittelyyn. (Yates 1966, Carruthers 1990.)

Kirjastot rajoittivat pääsyä kirjojensa luokse, jolloin oppinut joutui painamaan kirjan sisällön mieleensä kertalukemalla. Monia strategisen tärkeitä käsittekirjoituksia tai niiden parhaita kopioita oli vain yksi kappale koko maailmassa, jolloin sen omistaja oli monopoliasemassa. Äärimmäinen esimerkki käsittekirjoituksen monopolisoinnista oli roomalaisen lakikokoelman Corpus Juris Civiliksen parhaan käsittekirjoituksen lukemisen säännöstely Bolognassa. Kirjaa sai katsella juuri ja juuri lukemisetäisyydeltä metalliristikon takaa ja vain rajoitetun ajan päivässä erikoisluvalla. Tekstin julkaiseminen painettuna aiheutti sitten merkittäviä vaikutuksia eurooppalaiseen oikeusjärjestelmään.

Joka tapauksessa kirjastoista ei saanut kirjoja mukaansa, ellei kopioinut niitä paikalla, mikä tietenkin oli hidasta. Käyttäen mnemoteknisiä keinoja oppinut keräsi muistiinsa tekstejä, virtuaalisen kirjaston, jota hän sitten saattoi käyttää oppineissa keskusteluissa ja omassa kirjoitustyössään. Volyymiluvultaan suurimmatkin kirjastot olivat nykynäkökulmasta katsoen pieniä.

Keskiajan oppineen tietomaailma oli monella tavalla verrannollinen meidän kokemusmaailmaamme: hänenkin tiedostaan suurin

osa oli talletettu virtuaaliseen muotoon (ei toki digitaaliseen), samaan tapaan kuin meidänkin. Tietenkin näin oli Gutenbergin parenteesin aikanakin, sillä muisti on ollut aina oppineen tärkeimpiä työvälineitä, mutta typografiakulttuurin loistoaikana tietoisuus tästä ei ollut sillä tavalla etualalla kuin antiikissa ja keskiajalla tai toisaalta digitaalisena aikana. Nykyään oppineen ei tietenkään tarvitse kerätä kaikkea omaan muistiinsa vaan hän käyttää tehokkaasti ulkoisia muisteja, mutta muisteja yhtäkaikki. Kirjakin on muistiväline, mutta yhteys siihen ei ole samalla tavalla virtuaalinen kuin omaan aivomuistiin tai ulkoisiin elektronisiin muisteihin. Oman aikamme oppinut voi tuntea yhteenkuuluvaisuutta keskiaikaisen kollegansa kanssa, joka kamppaili muuttuvien, virtaavien, sykkivien dokumenttien kanssa. (Mäkinen 1997.)

Karusta luettelosta mehukkaaseen merkitysten pilveen

Gutenbergin parenteesin ohella nykyhetken merkittäviä perspektiivinmuutoksia informaatioalalla on muistiorganisaatioiden eli kirjastojen, arkistojen ja museoiden, horisonttien yhtyminen. Jo pelkästään uuden käsitteen, muistiorganisaatio, synty osoittaa jotain uutta olevan syntymässä. Muistiorganisaatiot huolehtivat yhteiskunnan muistifunktiosta. Informaatioteknologia on tässä näkyvin muutosagentti, mutta muutos ei ole pelkästään tekninen vaan suuressa määrin käsitteellinen. Elektronisten informaatiojärjestelmien kehittämisessä ja omaksumisessa ovat tähän saakka kirjastot olleet sisarinstituutioitaan aloitteellisempia, mutta käsitteellisessä mielessä arkistotiede voi antaa kirjastotieteen rinnalla merkittävää näkemyksellistä virikettä kehitykselle.

Arkistotieteen väitöskirjassaan Pekka Henttonen (2007) pohdii sitä, miksi kontekstisidonnaiset asiakirjat arkistotieteen mielessä muodostavat muista dokumenteista eroavan ryhmän, osajoukon. Todellisuudessa lienee kysymys siitä, että arkistojen ja asiakirjahallinnon lähestymistapa dokumentteihin on laajakatseisempi kuin kirjastoissa. Dokumentit bibliografisessa tai kirjastoperinteen mielessä muodostavat erikoistapauksen. Kirjat luetteloidaan, luokitetaan ja tarjotaan

käyttäjille ilman syvällisempää tietoa dokumentin syntyprosessista ja vaikutuskontekstista. Arkistoissa sen sijaan tietoisuus tietoaineksen syntyprosessista ja vaikutuskontekstista eli provenienssista on ollut aina oleellista ja nyt pohditaan miten tämä tieto voidaan siirtää elektroniseen asiakirjahallinnon maailmaan, jotta asiakirjatiedon evidenssi säilyisi.

Pohdiskellessaan asiakirjojen ja muiden dokumenttien eroa Henttonen esittää yhtenä mahdollisuutena, että massajulkaisut, kuten painetut kirjat, ovat jo itsessään ”täydellisempiä” kuin asiakirjat. Kirjan tai sanomalehden teksti kantaa jo mukanaan tarpeellisen informaation, ja olemme kulttuurissamme oppineet lukemaan niitä kaipaamatta lisäinformaatiota dokumentin luomis- ja syntyprosessista. Asiakirja sen sijaan tarvitsee aina konteksti-informaationsa voidakseen toimia evidenssinä. (Henttonen 2007, 177.) Näyttää kuitenkin siltä, että erityisesti elektronisessa ympäristössä ”tavallisetkin” dokumentit kaipaavat ympärilleen kontekstia, merkitysten pilven, keskustelua. Erikoistapaus, jonka käytännöt ovat läheisesti sidoksissa Gutenbergin parenteesiin, ei enää tulekaan toimeen entisillä eväillä. Elektronisessa ympäristössä kirjastot joutuvat omaksumaan arkistomaista tiedon kontekstoimista. Yksinkertaisimmillaan haaste ilmenee siinä, että kirjastojen perinteiset luettelot osoittautuvat turhan karuiksi. Niiden rikastamiseksi tarvitaan entistä enemmän kaikenlaista kontekstitietoa.

Akvaariosta sukelluspalloksi

Suhde tietoon on muuttumassa, kirjastokäsitys muuttuu ja samalla mukaan tulee monia piirteitä, jotka vaikuttavat samanlaisilta kuin käsikirjoitusten valtakaudella.

Tulevaisuudentutkija Mika Mannermaan (2008) mukaan ”tulevaisuudessa elämme akvaariossa, jossa jokainen on valvoja ja valvonnan kohde. Vähän kuin pienessä kylässä sata vuotta sitten. Nyt se kylä on Telluksen kokoinen.” Mannermaa monien muiden kanssa olisi valmis vaihtamaan täydellisen yksityisyydensuojan tiedon mahdollisimman täysimääräiseen kaksisuuntaiseen jakamiseen. Mitä se haittaa, jos mi-

nusta tiedetään kaikki, jos minä puolestani saan vastalahjaksi kaiken maailman tiedon, sellaisenkin, joka nykyään on tavoittamattomissa. Mannermaan mukaan elämme jo nyt ubiikkiyhteiskunnassa. Ubiikki-sana on lainattu suoraan englannin sanasta *ubiquitous*, kaikkialla oleva. Luontevaa suomenkielistä termiä ei vielä ole kehitetty, vaikka tarjolla on kyllä sellaisia kuin ”kaikkiallinen” tai ”jokapaikan”, mutta käytetään myös suoraa lainasanaa, ubiikki.

Ubiikkiyhteiskunnassa tieto, älykäs teknologia ja alituinen kommunikaatio ovat aina läsnä: taskussa, takissa, seinässä, autossa, kaura-hiutalepaketissa. Teknologia on niin edistynyt, että se jää taka-alalle, huomaamattomaksi. Mannermaan mukaan ubiikkiyhteiskunnassa teknologinen ”kehitys on edelleen voimakasta, mutta yhteiskunnallisesti kiinnostavampia ovat sisältö, kysymykset siitä, mihin teknologiaa käytetään”. Nykyään monet ahdistuvat, koska kokevat elävänsä akvaariossa, jota isovelji valvoo ulkopuolelta, mutta ubiikkiyhteiskunnassa on astuttu askel eteenpäin. Siellä ei valvo isovelji vaan jokuvelji: ”Ubiikkiyhteiskunta on jokuveliyhteiskunta, joka valvoo kaikkialla, tietää yhä enemmän eikä koskaan unohda.” Jotta tällainen yhteiskunta toimisi eikä muuttuisi painajaiseksi, ratkaisevaa siinä on eettinen ja yhteiskunnallinen keskustelu. Transparenssin eli läpinäkyvyyden on ulotuttava pidemmälle kuin nykyään.

Ubiikkiyhteiskunnan mahdollistavaa teknologiaa on jo runsaasti olemassa, alkaen kännyköistä. Suuria edistysaskeleita on edelleen odotettavissa. Matka kohti älykäästä seinäpaperia ei ole pitkä. Sähköjohtavan polymeerin, polyaniliinin massatuotantomenetelmiä tutkinut Tapio Mäkelä puhuu painettavasta elektroniikasta ja paperipohjaisesta älystä (Mäkelä 2008).

Mannermaan kirjassa on monia piirteitä, joihin kirjastojen tulevaisuutta pohtiva voi tarttua. Hänen mukaansa monimutkaistuvassa maailmassa tarvitaan simplismia! Tässä voi olla yksi kirjastojen tulevaisuuden toimintalokero: monimutkaistuvassa maailmassa tarvitaan palveluja, jotka helpottavat ihmisten elämää. Toki tiedonhakujärjestelmät ovat yksinkertaistuneet, mutta tiedontarpeiden ja tarjolla olevan tiedon määrän kasvu sekä yhteiskunnan erikoistuminen väistämättä aiheuttavat ratkaistavia ongelmia. Kirjasto on simplismin edelläkävijöitä, koska

tiedon maailman kompleksisuus on jo vuosisatoja haastanut ihmistä. Mannermaan mukaan simplismin perusoppeja ovat poisrajaaminen, unohtaminen ja loisiminen, eli muiden työn hyväksikäyttö. Edelleen tärkeää on uskaltaa olla keskinkertainen useimmissa asioissa ollakseen huippu jossakin. Oleellista on käyttää simppeliyskonsultteja. Jos kirjastot eivät kykene lukeutumaan simppeliyskonsulttien joukkoon, ei niillä ole tulevaisuutta. Yksinkertaiset kysymykset ratkeavat verkossa ilman kirjastoakin, mutta kirjaston on vakuutettava tiedontarvitsijat siitä, että vaikeisiin kysymyksiin saa apua kirjastosta/kirjastonhoitajalta – tai kirjaston kautta muilta ihmisiltä.

Pitäkö kirjastonhoitajasta tulla nomadi, joka vaeltaa verkossa kuin John Wayne lännen kaupungista toiseen sinne missä hänen palvelujaan tarvitaan? Onko lopulta kirjastonhoitaja tärkeämpi kuin kirjasto instituutiona? Toinen Mannermaan symboliksi nostama hahmo on Woody Allen, joka elää Manhattanilla, koska siellä kaikki on auki 24 tuntia päivässä seitsemän päivää viikossa. Tällaiseen saavutettavuuteen kirjastot pyrkivät jo nyt, mutta tulevaisuudessa palvelun pitää olla yksilöllisempää, henkilökohtaisempaa kuin pelkät automaattisesti tarjolla olevat tietokannat.

Mikä sitten on kirjastojen rooli ubiikkiyhteiskunnassa, kun tekstit ja muut sisällöt yhä enenevässä määrin liukuvat kirjastojen fyysisten tilojen ulkopuolella ja osin niiden ulottumattomiin? Fyysinen pape-ripino ei enää määrää kirjaston tilaa. Parhaassa tapauksessa tila jää ajatuksille, keskustelulle, toiminnalle. Kirjapainotaidon ajan kirjasto käännetään ubiikkiyhteiskunnassa nurinpäin: kokoelmat eivät enää ole kirjaston sisällä vaan ulkopuolella. Ennen kirjasto oli tiedon akvaario, johon tieto oli kerätty fyysisiin esineisiin sidottuna, tulevaisuudessa ja jo nyt kirjasto on pikemminkin sukelluspallo, joka lasketaan tiedon valtamereen. Paine voi olla kova, mutta tiedon maisema on mahtava.

Lähteet

- Batson, T. 2008 Web 2.0, Secondary Orality, and the Gutenberg Parenthesis. *Campus Technology*, 3/5/2008. <http://www.campustechnology.com/article.aspx?aid=59351>.
- Carruthers, M. J. 1990. *The Book of Memory: a Study of Memory in Medieval Culture*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eisenstein, E. 1979. *The Printing Press as an Agent of Change*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Henttonen, P. 2007. Records, Rules and Speech Acts: Archival Principles and Preservation of Speech Acts. *Tampereen yliopisto. Acta Universitatis Tamperensis* 1246.
- Korpisaari, J. & Saarti J. (toim.) 2007. *Kirjastonhoitaja tulevaisuudessa: millaista osaamista kirjastot tarvitsevat?* Helsinki: Kirjastonhoitajien säätiö.
- Mannermaa, M. 2008. *Jokuveli: elämä ja vaikuttaminen ubiikkiyhteiskunnassa*. Helsinki : WSOYpro.
- Meinander, H. 2008. Framsynt historia. *Hufvudstadsbladet* 24.4.2008.
- Mäkelä, T. 2008. *Towards Printed Electronic Devices. Large-Scale Processing Methods for Conducting Polyaniline*. Diss. Åbo Akademi. VTT Publications 674. <http://www.vtt.fi/inf/pdf/publications/2008/P674.pdf>.
- Mäkinen, I. 1997. Paluu manuskriptien planeetalle: keskiajan käsikirjoituskulttuurin ja tietoverkkokulttuurin vertailua. *Informaatiotutkimus* 16 (3), 89–93.
- North, D. C. 2005. *Understanding the Process of Economic Change*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- Oikarainen, A. 2005. Kreikkalaistuva Rooma: Rooman tasavallan aikaiset kirjastot ja kreikkalaisen kirjallisuuden leviäminen. *Historiallinen aikakauskirja* 104 (3): 255–272.
- Paavonheimo, J. 2006. Digitaalisen ja painetun rajalla: kirjoituksia kirjasta digitaalisuudesta ja kirjastosta. Helsinki : BTJ Kirjastopalvelu.
- Pettitt, T. 2007. Before the Gutenberg Parenthesis: Elizabethan-American Compatibilities. http://web.mit.edu/comm-forum/mit5/papers/pettitt_plenary_gutenberg.pdf.
- Vakkari, P. 1992. Saksalaisen kirjastotieteen juuret: historia literarian sisäisessä ja ulkoisessa keskustelussa. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Williams, N. V. 2005. International Relations and the 'Problem of History'. *Millennium Studies in International Studies* 34 (1), 115–136. <http://huss.exeter.ac.uk/politics/research/readingroom/Millennium%20Article%20NVW.pdf>.
- Yates, F. A. 1966. *The Art of Memory*. Chicago: University of Chicago Press.